

DİL TERİMLERİ ve ÇOKDİLLİLİK KAVRAM REHBERİ

PD Dr. Yeşim Kasap Çetingök &
Prof Dr. Lisa Rosen

Çeviri: Özgür Bircan

İçindekiler

1	Anadili veya İlk Dil	1
2	Aile Dili.....	1
3	Menş e Dil.....	2
4	İkinci Dil	2
5	Yabancı Dil	2
6	İk idillilik	3
7	Ç okdillilik.....	3
8	Tekdilli Habitus	3
9	Kod Kaydırma - Kod Harmanlama	3
10	Dillerarası Geç iş lilik	4
11	Kaynakça	5

DİL TERİMLERİ ve ÇOKDİLLİLİK KAVRAM REHBERİ ⁽¹⁾

PD Dr. Yeşim Kasap Çetingök & Prof Dr. Lisa Rosen ⁽²⁾

Anadili veya İlk Dil

En çok ailevi temaslar üzerinden olmak üzere doğumdan sonra öğrenilen dil ana dili ya da ilk dil olarak tanımlanmaktadır. Ana dili kavramı sadece ailevi bir bağlama değil – ki bu bağlam varlığını her zaman sekteye uğramadan sürdürmek zorunda değildir – aynı zamanda politik bir bağlama da işaret etmektedir: Bu kavram, örneğin, devlet tarafından dayatılmış (tekdiilli/monolingual) dil rejiminden ayrıştırılmak amacıyla kullanılabilmekte ya da (Tove Skutnabb-Kangas örneğinde olduğu gibi) dille ilgili temel hak ve özgürlükler kapsamında ele alınabilmektedir.

Bu iki kavramın eş anlamlı biçimde kullanılıp kullanılamayacağı sorusu gündeme geldiğinde, ilk dilin hiçbir şekilde annenin dili olmak zorunda olmadığı akılda tutulmalıdır. Ana dili kavramı fazlasıyla muğlak olup kimi zaman eleştirel yaklaşımlara konu olmaktadır. Bu eleştirel perspektiften bakıldığında ana dili teriminde, tıpkı ilk dil teriminde olduğu gibi, kişinin dili hangi dilden önce öğrendiğine ilişkin bir ima bulunduğu, ve bu zamansal sıralamanın ilk dile ya da ana diline daha yüksek bir yetkinlik ve (kişinin kullanmayı tercih ettiği dil anlamında) bir tercih önceliği atfederek bu dilin hiyerarşik olarak üstün bir konumda ele alınmasına neden olabildiği belirtilmektedir. Bu, aynı zamanda kişinin sadece tek ve bir ana diline sahip olabileceği fikrine ve tekdiillilik fikrinin bir norm olarak (bir kez daha) yeniden üretilmesine sebep olabilecektir: Ata yurdu (fatherland) kavramının bir mukabili olarak ana dili kavramı, herkesin doğal olarak sadece tek bir ata yurduna/vatana ve tek bir ana diline sahip olabileceğine dair önermeye kapı aralamaktadır. Bu önermenin çerçevesinden bakıldığında ise, ikidillilik veya çift ilk dil edinimi kavramları birer sapma ve kural dışılık olarak sunulabilmektedir.

Aile Dili

Ana dili ya da ilk dil kavramlarına alternatif olarak sıklıkla aile dili kavramı da kullanılmaktadır. Böylelikle aile içinde gerçekleşen dil edinim sürecine vurgu yapılmakta ve annenin yanında babanın, kardeşlerin, diğer aile üyelerinin ve hatta yakın çevrede bulunan akranların da etkisi dikkate alınmaktadır. Bu kavram sıklıkla “menşe dil” kavramı ile karıştırılmaktadır. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır ki, aile dili göç tarafından şekillenmiştir ve kod kaydırma ya da kod harmanlama gibi dil karıştırma etkinliklerini içerir. Bu nedenle aile dilleri, köken ülkesindeki standart dil ile karşılaştırılmaz. Bunun sebebi sadece telaffuz, gramer ve kelime haznesindeki farklar değil, aynı zamanda aile dilinin köken ülkesindeki gündelik dil kesitlerinden farklılaşabilmesidir.

(1) Hazırlanış Tarihi: 03.07.2021

(2) Universität Koblenz-Landau

Menşe Dil

Menşe dil kavramı sıklıkla anadili veya aile dili kavramlarına alternatif olarak kullanılmaktadır. Ancak menşe dil terimi özünde, göç veren ülkelerdeki standart dilin ağızlarına/değişiklerine de işaret etmesi gereken bir terimdir. Ebeveynleri Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş olan ve aile dili olarak Türkçeyi öğrenmiş olan bir çocuk söz konusu olduğunda, Türkçe dili menşe dil olarak görülmektedir.

Burada belirtmelidir ki, göç toplumlarında aileler tarafından gündelik hayat içerisinde kullanılan Türkçe ile bir menşe dil veya standart dil olarak Türkçe arasında genellikle farklılıklar bulunmaktadır.

"Menşe dil" terimi, çokdilli kişilerin dillerarası geçişlilik faaliyetleri aracılığıyla (bkz: dillerarası geçişlilik/translanguaging) devreye soktukları ve bu kişilerin içsel bakış açılarını yansıtan gündelik dil edimlerini ya hiç kapsamamakta ya da buna yeteri kadar alan açmamaktadır. Bunun yerine menşe dil terimi dışsal bir bakış açısına yaslanma eğilimindedir ve ulusal dillere veya adlandırılmış diller (named languages) adı verilen dillere odaklanmaktadır.

İkinci Dil

Dil edinimi ile ilgili araştırmalarda, edinim sürecine ilişkin çeşitli kümelenmeleri tarif etmek amacıyla ilk dil veya anadili ile ikinci dil arasında bir ayrıma gidilmektedir. Kural olarak dil ediniminin zamansal sırasına bakılır ve ikinci dilin ilk dilin ardından edinildiği varsayılır. Genel varsayıma göre 3 ya da 4 yaş sonrasında, halihazırda edinilmiş dil yetilerine, sinirsel ve bilişsel gelişime bağlı olarak, yeni bir dil edinimi durumunun ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu noktadan sonrası için "erken ikinci dil ediniminden" bahsedilmektedir. Daha ileri seviyede ise çocuğun ikinci dil edinimi ile yetişkinin ikinci dil edinimi arasında bir ayrıma gidilir. Bu ayrımın arkasında, ergenliğin sona ermesi ile birlikte, dil edinimi üzerinde nihai bir etkisi olan fiziksel ve psikolojik gelişimin tamamlandığı varsayımı yatmaktadır.

İkinci dili yabancı dil kavramından ayırmak için yapılan başka bir ayrıma göre ise ikinci dil kontrolsüz biçimde, yani pedagojik destekten ve dile dair teşvik olanaklarından yoksun biçimde edinilmekte ve bu durum ikinci dilin esasen ulusal dil olarak kullanıldığı bir çevrede gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle ikinci dil, 'dil eğitiminin mevcut olmadığı' bir süreçle ve 'hedef dilin egemen olduğu ülkede yaşamakla' ilişkilendirilmektedir.

Bilimsel yayınlarda ana dili kavramı yerine sıklıkla „Dil/Language 1“ ifadesinin kısaltması olan L1 terimi kullanılır (ilk dil). Bu ise dil sistemlerinin hudutlarını net biçimde çizmek anlamına gelir ki bu tavır dillerarası geçişlilik kavramı doğrultusunda sorgulanmaktadır.

Bilimsel yayınlarda ikinci dil kavramı yerine sıklıkla „Dil/Language 2“ ifadesinin kısaltması olan L2 terimi kullanılır. Bu ise dil sistemlerinin hudutlarını net biçimde çizmek anlamına gelir ki bu tavır dillerarası geçişlilik kavramı doğrultusunda sorgulanmaktadır.

Yabancı Dil

Bu kavram, ikinci dilden farklı olarak, kontrollü bir dil edinim sürecine işaret eder: Yabancı diller kontrollü biçimde ve kural olarak, bu dilin ulusal dillerden biri olmadığı yerlerde edinilir. Bu yeni dilin, gündelik iletişim edimlerinde neredeyse hiçbir belirleyicilik taşımaz. Daha somut biçimde ifade etmek gerekirse, Türkçe'yi bir yabancı dil olarak İspanya'da, örneğin okul eğitimi çerçevesi içinde edinmek mümkündür ve bu bir yabancı dil edinimidir. Öte yandan, Türkiye'ye yeni göç etmiş olan ve öncesine Türkçe'yi neredeyse hiç kullanmamış olan bir çocuğun, bu dili gündelik yaşam içerisinde ve kontrolsüz biçimde edinmesi, bir ikinci dil edinme sürecine işaret eder.

İkιδillilik

İlk dilin edinimi hem tekdilli hem de ikidilli zeminlerde gerekleŖebilir. YaŖamın ilk yıllarında iki dilin (neredeysē) eŖzamanlı biçimde edinilmesi durumunda ikidillilikten ya da ifte ilk dil ediniminden söz edilir. nemli olan Ŗudur ki bu terim, edinilen iki dil üzerindeki yetkinlik seviyeleri ile ilgili bir yargı içermez. Ancak yine de bu çerçevede söz konusu yetkinlik seviyeleri dikkate alınır ve örneğin, dengeli, yani iki dile de eŖit seviyede yetkinliğin mevcut olduğu bir ikidillilik hedef olarak ortaya konur. Bu hedefe ulaŖılması için çocuklar genellikle edinilen iki dil arasında ayırım yapmaya teŖvik edilir (bkz: 'tek dil – tek konuŖan' ilkesi), ki bu durum dillerarası geiŖlilik perspektifi doğrultusunda sorgulanmaktadır. Özel olarak belirtmek gerekirse, dillerin veya dil deėiŖkelerinin birbirlerinden kesin biçimde ayrıŖmıŖ biçimde bir arada bulundukları fikri, insanların dil ile yaptıkları ve yapabilecekleri Ŗeylerin indirgenmesi anlamına gelebilecektir.

okdillilik

okdillilik terimi, dil edinim dönemi ile sınırlı olmayan bir duruma iŖaret eder. Bu kavram, her türden çoklu dil yetkinliği biçimleri için kullanılır ve hem bireysel hem de toplumsal okdilliliği belirtmek üzere kullanılabilir. Ancak okdillilik genelde sadece konuŖanın ikiden fazla dili kullandığı durumlarda bahis konusu olur. Bu diller sadece adlandırılmış diller adı verilen dilleri (ulusal dilleri) değil, bunların yanında lehçeleri, topluluk deėiŖkelerini ve bölgesel ağızları da kapsadığı için çokdillilik esasen kural durumundadır. Bilhassa belirtmek gerekir ki günümüzde, (kiŖinin dile dair bireysel yetkinlik seviyesi ve kendisini tekdilli olarak tanımlama ihtimalinden bağımsız olarak) yaŖam dünyası tümüyle tekdilli olan biriyle karŖılaŖmak zordur.

Bu terimin önemli bir uzantısı da yaŖam dünyasına iliŖkin okdilliliktir; bu ifadeyle vurgulanmak istenen, çokdilli kiŖilerin dilsel becerilerinin birbirine denk (dengeli) olmak zorunda olmadığıdır. Diller, her bir bağlama, niyete ve kullanım durumuna göre farklı iŖlevleri yerine getirirler ve bu doğrultuda kendi ifadelerini farklı Ŗekillerde ve yetkinlik seviyesinden bağımsız biçimde bulurlar. YaŖam dünyasına iliŖkin çokdillilik tabiri doğrultusunda, bir kimsenin gündelik hayatında farklı diller konuŖuyor olması, o kiŖiyi çokdilli yapar.

Tekdilli Habitus

Tekdilli habitus kavramı, eğitim kurumlarında tekdilliliğe, diller arasında inŖa edilen hiyerarŖilere ve g-temelli okdilliliğin deėersizleŖtirilmesine dair kurumsal ısrarı hedef alan, eleŖtirel bir kavramdır. Bu bağlamda, yapılmıŖ olan pek çok alıŖma göstermektedir ki, okdilliliğe yönelik olumlu yci ve takdir edici tavır ve yaklaŖımların mevcut olması, okdilliliği hayata geçirmek doğrultusundaki pratiklerin garantisi olmamaktadır. Tekdillilik, aktörler tarafından görece bilinçsiz Ŗekilde varsayılmakta, tercih edilmekte ve talep edilmektedir. Örneğin, ğretmenlerin bakıŖ açılarını ele alan alıŖmalar, onların okdilliliği temel olarak kıymetli bulduklarını, ancak sıra bunu eğitim faaliyetine inŖai biçimde dahil etmeye geldiğinde duruma Ŗpheyle yaklaŖtıklarını göstermektedir.

Kod Kaydırma - Kod Harmanlama

Bu terimler, dillerin birbiri ile karıŖtırılıp harman edildiği ya da farklı dillerarasında geiŖ yapıldığı durumlar için kullanılır. Dil edinimi ile ilgili araŖtırmalarda bu durumun çokdilli kiŖiler açısından bir yetkinlik mi olduğu, yahut müstahsil bir dilsel strateji mi olduğu konusunda esaslı tartıŖmalar yürütülmektedir. okdilli kiŖiler arasında gerekleŖen karŖılıklı konuŖmalara tanık olan birisi, pek çok durumda tek bir dilin, örneğin sadece Almanca veya Türkçe'nin değil, her iki dilin veya her iki dilden unsurların da kullanıldığını teyit edecektir. Dile dair ideolojik bir bakıŖ açısı içinden beliren

"dil ayırıştırma" gibi saflık kaideleri, kod kaydırma ve kod karıştırma gibi etkinlikleri değersizleştirmekte ve bunlara karşı çıkmaktadırlar.

Kod kaydırma ve kod harmanlama gibi terimler sıklıkla dillere dair tekdilli bir bakış açısına yaslanırlar. Bu bakış açısına göre insanlar, birbiriyle ilişkilendirilen ancak nihayetinde ayrı varlıklar olarak tasavvur edilen iki farklı ve ayırıştırılabilir dil sistemi kullanırlar. Dillerarası geçişlilik kavramı, bu anlayışa karşı çıkmaktadır.

Dillerarası Geçişlilik

Dillerarası geçişlilik terimi, dilleri kapalı birimler (adlandırılmış diller) olarak algılayan geleneksel anlayışa meydan okumaktadır. Dillerarası geçişlilik yaklaşımı, konuşma araçlarının ve farklı dillerden unsurların ve değişkenlerin birbiri içine geçtiği dinamik bir dil kullanım biçimine odaklanır. Bu çerçevede, çokdilli kişiler tüm dilsel repertuvarlarını eşzamanlı olarak aktive edip kullanıma sokarlar. Arttırıcı ikidillilik kavramı tekil dillere ayrı sistemler gözüyle bakan bir yaklaşıma yaslanırken, dillerarası geçişlilik kavramı, çokdilli öznelerin dinamik dilselliğini temel alır.

Devlet tarafından belirlenmiş ya da ulusal nitelikteki dillerin toplumsal ya da siyasal alanda çizilmiş sınırları, konuşanların bütün bir dilsel repertuarının devreye sokulduğu dillerarası geçişlilik eylemlerinde bir öncelik oluşturmaz. Bu sınırlara riayet edilmesine dair bir kaygı - bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde - tümüyle ya da büyük oranda devre dışı kalır. Adlandırılmış diller adı verilen dillere dair statik sınırlar, çokdilli konuşanlar açısından içsel biçimde gözetilmezler. Bunlar dışsal olarak empoze edilen sınırlardır. Öte yandan, çokdilli kişilerin karmaşık ve dinamik dil repertuvarlarının niteliği, bu statik sınırlar tarafından değil, esnek ve akışkan geçişler aracılığıyla belirlenir.

Dolayısıyla, pedagojik bir kavram olarak dillerarası geçişlilik, çocukların konuştuğu tüm dilleri kapsayan bir tasavvuru temel alır ve konuşulacak dile dair herhangi bir yasaklar getirmez. Bunun yerine, yeni bir dilin edinimi sürecinin, dili öğrenen kişinin tüm dilsel repertuarı ile birlikte ve bu repertuar üzerinden gerçekleşmesini teşvik eder.

KAYNAKÇA

- Ahrenholz, B. (2017): Erstsprache - Zweitsprache - Fremdsprache - Mehrsprachigkeit. In: Ahrenholz, B. (Hrsg.), Deutsch als Fremdsprache. 2. Aufl. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, S. 3-16.
- Ahrenholz, B. (2017): Zweitspracherwerbsforschung. In: Ahrenholz, B. (Hrsg.), Deutsch als Fremdsprache. 2. Aufl. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren, S. 102-120.
- Becker, S. (2016): Translanguaging im transnationalen Raum Deutschland-Türkei. In: Küppers A., Pusch B., Uyan Semerci P. (Hrsg), Bildung in transnationalen Räumen. Wiesbaden: Springer VS, S. 35-52
- Busch, B. (2017): Mehrsprachigkeit. 2. Aufl. Facultas UTB.
- García, O. (2009): Bilingual education in the 21st century. A global perspective. Malden: Wiley.
- García, O. & Li Wei (2014): Language, Bilingualism and Education. New York: Palgrave Macmillan.
- Huxel, K. (2018): Lehrer*insein in der Migrationsgesellschaft. Professionalisierung in einem widersprüchlichen Feld - In: Zeitschrift für interpretative Schul- und Unterrichtsforschung 7 (2018), S. 109-121.
- König, K. (2016): Erstsprache - Herkunftssprache - Muttersprache. Sprachbiographische Zugriffe von Deutsch-TürkInnen auf den Ausdruck Muttersprache. In: Raml, M. M. (Hrsg.), Wanderer zwischen den Welten. Deutsch-türkische (Sprach-)Biographien. Würzburg: Königshausen & Neumann., S. 269-294.
- Lüttenberg, D. (2010): Mehrsprachigkeit, Familiensprache, Herkunftssprache. Begriffsvielfalt und Perspektiven für die Sprachdidaktik. In: Wirkendes Wort (2), S. 299-315.
- Marten, H. F. (2016): Sprach(en)politik. Eine Einführung. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.